

AXBOROTLASHGAN JAMIYAT TUSHUNCHASI: NAZARIY- METODOLOGIK TAHLIL

Xamidov Shukurullo Muqimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Orcid: <https://orcid.org/0009-0003-8543-0025>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21623850>

ARTICLE INFO

Received: 21st July 2026

Accepted: 22nd July 2026

Published: 27th July 2026

KEYWORDS

ABSTRACT

XXI asr insoniyat taraqqiyotida axborot va bilimning ustuvor mavqega ega bo'lishi bilan tavsiflanadi. Zamonaviy dunyoda iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlarning aksariyati axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida amalga oshirilmoqda. Natijada axborotlashgan jamiyat deb ataluvchi yangi ijtimoiy taraqqiyot modeli shakllanmoqda. Bugungi kunda axborot nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki strategik resurs sifatida ham qaralmoqda.

Kirish

Davlatlarning iqtisodiy qudrati, siyosiy ta'siri va innovatsion salohiyati ko'p jihatdan axborot resurslaridan foydalanish darajasiga bog'liq. Shu sababli axborotlashgan jamiyat fenomenini ilmiy-falsafiy jihatdan tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi axborotlashgan jamiyat tushunchasining nazariy asoslarini ochib berish, uning asosiy xususiyatlari va rivojlanish tendensiyalarini falsafiy tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi; Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, tarixiylik va mantiqiylik tamoyillari, komparativ tahlil, analiz va sintez, induksiya va deduksiya metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, postindustrial va axborotlashgan jamiyat nazariyalariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi.

Axborotlashgan jamiyat nazariyasining shakllanishi; Axborotlashgan jamiyat konsepsiyasi XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan bo'lib, uning rivojlanishiga Daniel Bell, Yoneji Masuda, Manuel Kastels va Alvin Toffler kabi olimlar katta hissa qo'shgan. Daniel Bell o'zining postindustrial jamiyat nazariyasida sanoat ishlab chiqarishi o'rnini xizmat ko'rsatish sohasi va ilmiy bilimlar egallashini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, zamonaviy jamiyatda nazariy bilimlar iqtisodiy rivojlanishning asosiy omiliga aylanadi. Yapon tadqiqotchisi Yoneji Masuda axborotlashgan jamiyatni insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi jamiyatning barcha sohalarida tub o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Manuel Kastels esa "tarmoq jamiyati" nazariyasini ishlab chiqib, global kommunikatsiya tarmoqlari zamonaviy dunyoning asosiy ijtimoiy tuzilmasiga aylanganligini asoslab beradi.

Axborotlashgan jamiyatning mohiyati va asosiy xususiyatlari; Axborotlashgan jamiyat deganda axborotni yaratish, qayta ishlash, saqlash va tarqatish jarayonlari ijtimoiy

taraqqiyotning asosiy omiliga aylangan jamiyat tushuniladi. Mazkur jamiyatning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- axborotning strategik resursga aylanishi;
- bilimlar iqtisodiyotining shakllanishi;
- intellektual mehnat ulushining ortishi;
- global kommunikatsiya tarmoqlarining rivojlanishi;
- raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi;
- elektron boshqaruv tizimlarining takomillashuvi;
- innovatsion faoliyatning ustuvor ahamiyat kasb etishi.

Axborotlashgan jamiyatda moddiy resurslardan ko'ra bilim va innovatsiyalar ko'proq qiymat yaratadi. Shu sababli inson kapitali taraqqiyotning muhim omiliga aylanadi.

Bilimlar iqtisodiyoti va axborotlashgan jamiyat; Zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri bilimlar iqtisodiyoti hisoblanadi. Bilimlar iqtisodiyoti sharoitida ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va axborot texnologiyalari iqtisodiy o'sishning asosiy manbai sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar yalpi ichki mahsulotining katta qismi axborot texnologiyalari, ilmiy ishlanmalar va innovatsion mahsulotlar hisobiga yaratilmoqda. Bu esa axborotlashgan jamiyatning iqtisodiy asoslarini mustahkamlamoqda. Bilimlar iqtisodiyoti sharoitida ta'lim tizimi ham tubdan o'zgarib bormoqda. Umr davomida ta'lim olish konsepsiyasi, masofaviy ta'lim va raqamli ta'lim platformalari keng rivojlanmoqda.

Raqamli transformatsiya va uning ijtimoiy oqibatlar; Raqamli transformatsiya axborotlashgan jamiyatning eng muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar, bulutli texnologiyalar va narsalar interneti kabi innovatsiyalar inson faoliyatining deyarli barcha sohalariga kirib bormoqda. Raqamli transformatsiya natijasida:

- mehnat bozori tuzilmasi o'zgaradi;
- yangi kasblar vujudga keladi;
- davlat xizmatlari elektron shaklga o'tadi;
- masofaviy ish va ta'lim tizimlari rivojlanadi;
- iqtisodiy samaradorlik oshadi.

Biroq mazkur jarayon ayrim muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Xususan, raqamli tengsizlik, texnologik qaramlik va axborot xavfsizligi bilan bog'liq tahdidlar kuchaymoqda.

Axborotlashgan jamiyatning ijtimoiy-falsafiy muammolari; Axborotlashgan jamiyat rivojlanishi bilan bir qatorda qator murakkab muammolar ham yuzaga kelmoqda. Birinchi muammo – raqamli tengsizlikdir. Jamiyatning barcha qatlamlari axborot texnologiyalaridan bir xil darajada foydalana olmaydi. Ikkinchi muammo – axborot xavfsizligi bilan bog'liq tahdidlardir. Kiberjinoyatchilik, ma'lumotlar o'g'irlanishi va axborot manipulyatsiyasi zamonaviy jamiyatning jiddiy muammolaridan biri hisoblanadi. Uchinchi muammo – virtual makonning inson ongiga ta'siri bilan bog'liq. Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar ayrim hollarda manipulyativ texnologiyalar vositasiga aylanishi mumkin. To'rtinchi muammo – shaxsiy hayot daxlsizligini ta'minlash masalasidir. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi inson faoliyati ustidan nazorat imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

O'zbekistonda axborotlashgan jamiyatni rivojlantirish istiqbollari; So'nggi yillarda O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot va axborotlashgan jamiyatni rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish va internet qamrovini kengaytirish bo'yicha muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta'lim tizimida elektron ta'lim texnologiyalarini joriy etish, ilmiy tadqiqotlarni raqamlashtirish va yoshlarning IT-kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Kelgusida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish, raqamli boshqaruv tizimlarini takomillashtirish hamda kiberxavfsizlikni mustahkamlash mamlakat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari bo'lib qoladi.

Xulosa

Axborotlashgan jamiyat zamonaviy sivilizatsiya rivojlanishining yangi bosqichi bo'lib, unda axborot va bilim asosiy strategik resurs sifatida namoyon bo'ladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlarni tubdan o'zgartirmoqda. Shu bilan birga, raqamli tengsizlik, kiberxavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish kabi muammolar ham dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur muammolarni hal etish axborotlashgan jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. – New York: Basic Books, 1973.
2. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell Publishers, 1996.
3. Toffler A. The Third Wave. – New York: Bantam Books, 1980.
4. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. – Tokyo: Institute for the Information Society, 1981.
5. Webster F. Theories of the Information Society. – London: Routledge, 2014.
6. Porat M. The Information Economy. – Washington, 1977.
7. Castells M. Communication Power. – Oxford University Press, 2009.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.
9. Qodirov A. Axborotlashgan jamiyat va raqamli taraqqiyot. – Toshkent, 2022.
10. Raximov B. Zamonaviy axborot texnologiyalarining ijtimoiy-falsafiy jihatlari. – Toshkent, 2023.